

PRVI ZNAČAJAN RJEČNIK U JEDNOJ DUGOJ I BOGATOJ TRADICIJI (Mubina Moker, Dženita Haverić, PERZIJSKO-BOSANSKI RJEČNIK, Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“, Sarajevo, 2010)

Arapska jezikoslovna znanost već od samih početaka razvijala se u dva odvojena pravca a to su bili gramatika (naḥw) i leksikografija (luġa). Iako su se mnogi leksikografi bavili gramatikom i obrnuto, gramatika je bila odvojena od leksikografije i bilo je sasvim normalno da neki autor bude izvrstan u jednoj oblasti, a istovremeno slab u drugoj. Golem su utjecaj u razvoju obje ove oblasti ostavili iranski autori. Sibevejh je bio i ostao najpoznatiji arapski gramatičar a njegova je knjiga jednostavnog naziva *al-Kitāb* bila temelj arapske gramatike. Jedan drugi Iranac, Halil ibn Ahmed, bio je Sibevejhov učitelj i autor koji je udario temelje arapskoj leksikografiji svojim izuzetno značajnim djelom *al-‘Ayn*. Još jedna bitna stvar razdvaja ove dvije discipline. Gramatika je dugo ostala tzv. arapska disciplina, budući da je gramatički opis stoljećima bio provodan isključivo na arapskom jeziku, a drugi jezici bili su samo predmet sporadičnih interesa, i to – koliko je poznato – tek od 14. stoljeća. Bavljenje gramatikom perzijskog jezika sasvim je izostalo u klasičnom periodu, a prve cjelovite gramatike perzijskog jezika pojavljuju se tek u 19. stoljeću, s tim da je dugo vremena nakon toga i za opis perzijskog jezika upotrebljavan model koji je korišten za opis arapskog u prošlosti. S druge strane, leksikografija je išla potpuno drugim putem pa već od 9. stoljeća nastaju prvi rječnici perzijskog jezika tako da se može reći kako leksikografija perzijskog jezika ima veoma dugu i bogatu tradiciju. Već u klasičnom periodu napisano je izuzetno mnogo rječnika perzijskog jezika a autori su imali različite motive i pristupe u njihovom pisanju. Odmah na početku počeli su se pisati arapsko-perzijski rječnici, budući da je arapski jezik zauzimao posebno mjesto među svim muslimanima. Osim toga, pod vlašću Samanida u 10. i 11. stoljeću mnoga djela prevode se s arapskog na perzijski jezik, za što su bili potrebni i rječnici. Kao dobar primjer može se navesti arapsko-perzijski rječnik *Tāġ al-mašādir*, djelo prvog perzijskog klasičnog pjesnika Rudakija. Jednojezični rječnici također su počeli nastajati veoma rano. Neki su od tih rječnika postali poznatiji nego dvojezični. Dovoljno je spomenuti rječnik *Logat-e Fors* autora Esedija Tusija, poznatog pjesnika i naučnika porijeklom iz Horasana, koji je živio u 11. stoljeću. On je svoj rječnik napisao kako bi pjesnici koji su živjeli na zapadnom dijelu govornog područja perzijskog jezika mogli razumijevati poeziju pjesnika koji su stvarali u Horasanu i Transoksaniji, gdje je klasična perzijska književnost stasala i odakle dolaze najznačajniji autori iz prvoga perioda. Ovaj je rječnik zanimljiv po tome što su riječi u njemu poredane

alfabetskim redom prema zadnjem slovu u riječi, a njegov značaj ogleda se u činjenici da je sačuvao velik broj stihova, koji su navođeni kao primjeri za značenje riječi, iz djela koja su u međuvremenu izgubljena pod naletom turkijskih plemena iz Srednje Azije i prirodnim nepogodama. Tako su neki stihovi iz *Kelile i Dimne* koju je u stihu napisao prvi perzijski klasik Rudaki i mnogi stihovi drugih pjesnika horasanskog književnog stila sačuvani samo zahvaljujući ovome rječniku. Dakako, postoje još mnogi rječnici o kojima se mogu ispričovijedati lijepe i zanimljive pripovijesti. I danas je perzijska leksikografija izuzetno razvijena disciplina; postoji hiljade perzijskih rječnika različitog obima i različite strukture i namjene. Pišu se jednojezični rječnici manjeg ili većeg obima, pišu se također dvojezični pa i višejezični rječnici; pišu se opći i stručni rječnici itd.

Iako nije postojala izravna veza među Irancima i Bošnjacima, djela i tekstovi na perzijskom jeziku zauzimaju važno mjesto u književnoj baštini Bošnjaka, posebno onoj na orijentalnim jezicima. Stoga je postojanje kvalitetnog rječnika perzijskog jezika veoma značajno i za izučavanje naše baštine na ovome jeziku. Činjenica je da se perzijski jezik izučava i na Univerzitetu u Sarajevu već preko pedeset godina, ali isto tako činjenica je da donedavno nije postojao dobar perzijsko-bosanski rječnik, koji bi bio adekvatno sredstvo za izučavanje perzijskog jezika i kojim bi se mogli koristiti studenti, prevodioci i istraživači. Treba napomenuti da se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci čuva rukopis perzijsko-bosanskog rječnika od stotinu listova kojeg je sastavio Fejzullah Hadžibajrić (Sig. 10100, Kat. br. 9083, Vol. 16), koji svjedoči o želji i pokušajima da se izradi perzijsko-bosanski rječnik. Svakako, taj podatak odraz je i potrebe za postojanjem adekvatnog perzijsko-bosanskog rječnika.

Zbog svega unaprijed navedenog, *Perzijsko-bosanski rječnik* koji potpisuju Mubina Moker i Denita Haverić zavređuje posebnu pažnju i ozbiljan kritički osvrt. Posrijedi je rječnik koji se sastoji od preko 50 000 riječi, izraza i frazema, i kao takav spada u dvojezične jednotomne rječnike srednjeg obima. Treba također naglasiti da je ovo prvi zasebni dvojezični rječnik perzijskog i nekog od jezika koji se govore na prostoru bivše Jugoslavije, izuzmu li se neka džepna izdanja koja nisu toliko značajna.

Pri navođenju leksičkih jedinica u *Rječniku* kao osnov je poslužio perzijsko-engleski rječnik autora Abbasa Aryanpoura i Manuchehra Aryanpoura (*The concise persian-english dictionary*, Tehran 2002), doista jedan od često korištenih i cijenjenih dvojezičnih rječnika perzijskog jezika u vrijeme kad je početa izrada *Perzijsko-bosanskog rječnika*. Međutim, zanimljiv je podatak da taj rječnik nije bio i osnovni izvor pri odabiru značenja, već je to bio šestotomni jednojezični rječnik autora Mohammada Mo'īna (Farhang-e fārsī-ye Mo'īn). Ono što je dobro s tim u vezi jeste činjenica da se u spomenutom

jednojezičnom rječniku navode značenja iz klasičnog perzijskog jezika, a ne samo iz savremenog, što je lijepo iskorišteno i u *Perzijsko-bosanskom rječniku*. S obzirom na to da se naši istraživači, prevoditelji i studenti veoma često susreću s klasičnim tekstovima, takav je pristup pri odabiru značenja rezultat pravilnog promišljanja o potrebama ovdašnje javnosti. Kao takav, ovaj pristup zavređuje pohvalu. Ipak, treba naglasiti da značenja nisu navođena samo na osnovu šestotomnog rječnika perzijskog jezika. Naime, pošto je Mo'īnov rječnik prvi put objavljen prije više od pola stoljeća, pri odabiru značenja za određene lekseme i izraze bilo je potrebno koristiti i neke druge rječnike novijeg datuma. Zato je pri izradi ovoga rječnika korišten i jednotomni rječnik perzijskog jezika čiji su autori Ġolāmhosein Sadrī Afšār, Nasrīn Hakamī i Nastaran Hakamī (*Farhang-e fārsī-ye emrūz*). Za primjere su u obzir uzimani još neki dvojezični rječnici perzijskog jezika, a spisak tih rječnika može se pronaći na str. XXIV-XXV. Sve u svemu, značenja su navođena pravilno i na *Rječnik* se u tom smislu može osloniti u potpunosti.

Zasebna tema u izradi svih rječnika jeste transkripcija, odnosno navođenje izgovora riječi. Transkripcija je još bitnija kod izrade rječnika koji se ne bilježe latiničnim pismom, budući da se transkripcija i kod takvih rječnika najčešće navodi na latinici. Većina rječnika koristi fonetsku transkripciju, ali rječnici perzijskog jezika uglavnom se oslanjaju na fonološku. Problem kod fonološke transkripcije jeste taj što se njom ne navodi pravilan izgovor riječi, već se bilježe samo one jedinice koje imaju jezičku funkciju. Ponekad se fonološka transkripcija čini prihvatljivijom ako je posrijedi jezik koji se ne bilježi latiničnim pismom, kakav je perzijski. Stoga i rječnici perzijskog jezika primjenjuju fonološku transkripciju, ali za neke lekseme navode još i izgovornu varijantu ako se ona razlikuje od fonološke. U ovome rječniku korišten je prijedlog transkripcije za perzijski jezik Namira Karahalilovića („Prilog rješenju problema naučne transkripcije za perzijski jezik“, POF 54/2004, str. 199-213). Posrijedi je jedna varijanta fonološke transkripcije, iako autorice u uvodnom dijelu *Rječnika* (str. XVI) navode da je to fonetska transkripcija. Pored toga, nije baš sasvim jasno zašto su se autorice opredijelile da za jedan od diftonga u perzijskom jeziku (ou) zadržavaju transkripciju N. Karahali-ovića, a za drugi preuzimaju onaj Afšāra (ey), Hakamī i Hakamī (str. XVI). Same ne navode razlog, a trebale bi s obzirom na to da miješaju dva pristupa transkripciji. Autorice su se služile još nekim rječnicima perzijskog jezika kako bi navele određene fonetske promjene sinhronijskog i dijahronijskog tipa. Ukratko, može se reći da je njihov pristup transkripciji onakav kakav koriste jednojezični rječnici savremenog perzijskog jezika. Problem kod takvog pristupa jeste taj što je veoma teško ocijeniti koje fonetske promjene ubilježiti, a koje izostaviti. Osim toga, često se desi da određene promjene ne budu zabilježene, iako bi trebale biti. Općenito, čini se da je bolje opredijeliti

ili za fonetsku ili za fonološku transkripciju i provesti postupak jedne ili druge konzistentno. Ako govorimo o rječnicima, mislim da je fonetska transkripcija – ona koja pokazuje originalan izgovor riječi – prihvatljivija od fonološke. U jeziku kao što je perzijski česte su fonetske promjene u izgovoru u odnosu na napisani oblik riječi, pa bi ih možda bilo uputno redovno bilježiti i kao takve naznačiti u rječnicima. Međutim, treba naglasiti da bi se i fonetskoj transkripciji mogle naći zamjerke i da bi se pojavile određene poteškoće pri njenoj primjeni, tako da nijedan pristup ovome problemu nije u potpunosti lišen poteškoća i nedosljednosti. Prenošnje jezičkog sadržaja iz jednog pisma u drugo uvijek je praćeno poteškoćama adekvatnog bilježenja jezičkog sadržaja, jer pismo nije jezik sam, ono je samo trag jezika. Zato je možda i nepotrebno mnogo raspravljati o pitanju transkripcije. Ukupno posmatrajući, u ovome rječniku i transkripcija je provedena sasvim korektno, a mogao bi se naći izuzetno mali broj primjera koje bi trebalo dopuniti.

Ono što bi se doista moglo navesti kao zamjerka jeste to što je uvodni dio, u kojem je dat kratak uvid u historiju perzijskog jezika, kratka gramatika, transkripcija, način korištenja rječnika i izvori za njegovo pisanje – stoji s desne strane, tako da se taj uvodni dio ustvari nalazi na kraju rječnika i da se čita zdesna nalijevo, iako je napisan na bosanskom jeziku. Ta zamjerka ide na adresu izdavača i tehničkog urednika.

Na kraju, *Perzijsko-bosanski rječnik* predstavlja izuzetno vrijedan doprinos bosanskohercegovačkoj iranistici i nezaobilazno sredstvo istraživačima, prevodiocima i studentima perzijskog jezika. On je važan doprinos i bosanskohercegovačkoj leksikografiji, kojoj tek predstoji izrada velikog broja dvojezičnih rječnika. Čini se da je u tom segmentu *Rječnik* prošao manje zapaženo nego što to zaslužuje. Konačno, izrada jednog ovakvog rječnika predstavlja barem malo obogaćenje perzijske leksikografije, leksikografije koja ima tradiciju dužu od hiljadu godina. Na to posebno trebaju biti ponosni svi koji su učestvovali u izradi *Perzijsko-bosanskog rječnika*.

Munir Drkić